

GUREBÂHÂNE-İ LAKLAKAN

Ahmet Hâşim (1887 Bağdat-4 Haziran 1933 İstanbul) Bağdat'ta dünyaya gelmiş olan Ahmet Hâşim, annesinin ölümü üzerine henüz küçük bir çocukken babasıyla birlikte İstanbul'a yerleşir. Bir yıl Numûne-i Terakki Mektebi'ne devam ettikten sonra 1896'da Galatasaray Sultanîsi'ne kaydolur. 1907'de mezun olur ve aynı yıl Reji idaresinde memurluğa başlar. Bir taraftan da Mekteb-i Hukuk'a devam eder. Fakat bir süre sonra hukuk tahsilini yarıda bırakarak İzmir Sultanîsi'ne Fransızca ve edebiyat öğretmeni olur (1910-1914). Bu arada Maliye Nezareti'nde mütercimlik yapar (1914). Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarını askerde geçiren Hâşim, vazifesini bitirdikten sonra İaşe Nezareti (1918-1919) ile Duyûn-ı Umûmiye'de (1922-1924) çalışır ve bir yandan da Sanâyi-i Neffise Mektebinde (Güzel Sanatlar Akademisi) mitoloji dersleri verir. Daha sonra tayin edildiği Mülkiye Mektebi'ndeki Fransızca öğretmenliğiyle beraber Akademideki derslerini ölünceye kadar sürdürür.

Ahmet Hâşim simbolist ve empresyonist akımın Türk şiirindeki başlıca temsilcisidir. Dolayısıyla şiirlerinde derin bir melânkoli, müphemiyet, uzak ve meçhul diyarlara duyulan özlem ve psikanalitik yorumlara müsait bir renk ve musiki hissedilir. Hâşim'in nesir yazıları, şiirlerinden farklı bir karakter gösterir. Bu yazılar açık, berrak, nispeten sade, nükteli ve bazen de müstehzî bir eda taşırlar. Şiirlerindeki kadar olmasa bile nesirlerinde de kelime seçimine ihtimam gösteren Hâşim, bunlarda daha çok küçük obje ve vak'aların ilhamıyla dış dünyaya dair izlenim ve anlık duygulanmalarını nakleder. Fıkraları, edebî tenkitleri ve seyahat notları her zaman aranmış ve sevilerek okunmuştur. **Eserleri:** **a) Şiirler:** *Göl Saatleri* (İstanbul, 1921), *Piyâle* (İstanbul, 1926). **b) Nesirler:** *Bize Göre ve Bir Seyahatin Notları* (İstanbul, 1928), *Gurebâhâne-i Laklakan* (İstanbul, 1928), *Frankfurt Seyahatnâmesi* (İstanbul, 1933).

Nâzım Hikmet Polat (Oltu - Erzurum, 1955) Öğretmen Okulunu Tokat ve Bolu'da okudu (1975). Yüksek öğrenimini Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yaptı (1979). Gazi Üniversitesi öğretim üyesidir. Yenileşme Devri Türk Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak, Tanzimat sonrası kültür hayatımızın süreli yayınlarda saklı bulunduğu inancıyla, çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırdı. *Türklük Bilimi Araştırmaları* adlı uluslararası bilimsel bir dergi çıkarmaktadır.

Yayımlanmış kitapları: *Şahabettin Süleyman* (1987), *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti* (1991), *Külliyâtına Girmemiş Yazılarıyla Ömer Seyfettin* (1988), *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüşü'den Bir Güldeste* (2001), *Bir Jöntürk'ün Serüveni - Dr. Şerafettin Mağnumi'nin Hayatı ve Eserleri* (2002), *Rübâb Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür, Edebiyat Hayatı* (2005), *Eski ile Yeni Arasında Mütevellizâde Ömer İhyâ* (2005), *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları-Avrupa Seyahat Hatıraları-Dr. Şerafeddin Mağnumî* (2008, Harid Fedai ile), *Taşrada Bir Meş'ale Şeref Gürbüüz* (2009), *Anadolu ve Suriye'de Seyahat Hatıraları-Dr. Şerafeddin Mağnumî* (2010), *Bütün Hikâyeleri-Ömer Seyfettin* (2011).

*Ahmet Hâşim'in
YKY'deki kitapları:*

- Frankfurt Seyahatnâmesi (Haz.: N. Sağlam - M. F. Andı, 2004)
Bize Göre ve Bir Seyahatin Notları (Haz.: N. Sağlam - M. F. Andı, 2004)
Göl Saatleri (Haz.: N. Sağlam - M. F. Andı, 2005)
Piyâle (Haz.: M. F. Andı - N. Sağlam, 2005)
Gurebâhâne-i Laklakan (Haz.: Nâzım Hikmet Polat, 2011)

AHMET HAŞIM

Gurebâhâne-i Laklakan

Eleştirel Basım

Deneme

Hazırlayan
Nâzım Hikmet Polat

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 3393
Edebiyat - 989

Gurebâhâne-i Laklaklan / Ahmet Haşim
Hazırlayan: Nâzım Hikmet Polat

Kitap editörü: M. Sabri Koz

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Tel: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com
Sertifika No: 11957

1. baskı: İstanbul, Temmuz 2011
2. baskı: İstanbul, Mart 2016
ISBN 978-975-08-2056-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2011
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 34425 Karaköy / İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

“Gurebâhâne-i Laklakan”ın Eleştirel Basımı Üzerine • 7

GUREBÂHÂNE-İ LAKLAKAN

- Gurebâhâne-i Laklakan • 15
 - Müslüman Saati • 23
 - Bir Ağaç Karşısında • 26
 - Yeni Sanatkâr • 28
 - Yakup Kadri • 31
 - Cem’in Gözü • 33
 - Son Şarklı • 35
 - Osman Pehlivan • 37
 - Mizah • 39
 - Renkler Hakkında • 42
 - Sinema • 44
 - Aşk ve Kıyafet • 46
 - Sonbahar Şiirleri • 48
 - Sayfiyelerden Dönenler • 52
 - Bir Cevap • 54
 - Harabe • 56
 - Krippel’in Eseri • 59
 - Örtülü Kadın • 61
 - Erkek • 63
 - Tokluk ve Açlık • 65

Medenî Lehçe • 67
İki Adamın Konuştukları • 69
Kır • 71
Mürteci Mimarî • 73
Yeni Bina • 76
Güvercin • 79
Yakından • 80
Dreykul'da Kadın Modaları • 82
Kediler Mezbahasında • 86
Yazıların İlk Yayım Yerleri • 89
Notlar • 91
Küçük Sözlük • 109
Dizin • 129

“Gurebâhâne-i Laklakan”ın Eleştirel Basımı Üzerine

Tamamen farklı iki nizam olarak değerlendirmesine rağmen Haşim’in şiiriyle nesri arasında çok önemli bir ortak nokta vardır: Tabiatı yorumlama... Anlam bakımından şiirlerindeki kapalılıktan nesirlerinde eser yoktur. Fakat bu anlamın da sıradanlıkla ilgisi yoktur. Haşim’in nesrindeki tabiat, aklın ve mantığın kontrolündeki yerküre değil, nesnelere sığ gerçeğine iltifat etmeden hayal ve zekâ ile kurulmuş sanatsal bir dünyadır. Haşim için tabiatın gerçeği, sanatı değil bilimi ilgilendirir. Bu özelliğinden dolayı onun nesirleri de şiirleri kadar itibarî (fictif) bir dünyayı göstermekte ve laboratuvar gerçeğini bu kurgusal dünyanın eşliğine yaklaştırmamaktadır.

Mimari eserlerin güzel mi çirkin mi olduğunu bilmek için Sanayi-i Nefise Encümeni’ne bir de güvercinin üye yapılması teklifi, bilim için ne kadar değersiz olursa olsun, okuyucuyu gönlünden yakalayıp realitenin dışında bir dünyaya taşımasıyla şiirseldir (Güvercin). Laboratuvar gerçeğinin peşindeki bir insan için horoz olmadan da yumurtlayabilen tavuk, verimliliğin ve faydanın timsali iken horoz avareliğin ve biraz da lüzumsuzluk ve asalaklığın örneği görülebilir. Fakat Haşim için “Tavukla horozu insan aynı cinse mensup addetmekten haya eder; biri o kadar çirkin diğeri o kadar güzeldir.” (Erkek). Haşim’i farklı kılan asıl nokta işte burasıdır. Ali Canip, Haşim’in tabiatı sığ gerçekten, sanatın tahayyül, tasavvur ve masal ülkesine çekişine imrendiğini, *Gurebâhâne-i Laklakan*’ın yayımlanışı münasebetiyle şöyle dile getirir:

“Haşim’den ne zaman bir sahife okusam tabiata bir billur menşûrun [prizma] arkasından bakıyorum sanırım. Onun ufukları, sahaları, ağaçları... Benim her zaman gördüğüm ufuklardan, sahalardan, ağaçlardan büsbütün başkadır ve ben bu yüksek ve derin şairi okurken ömrümde bir kere olsun onun gözleriyle, şu bana sade ve renksiz görünen tabiata bakabilmek iştiyakıyla kaç defa titremiştim.”¹

Haşim, “Cem’in Gözü” denemesinde, karikatür ustası Cem’in gözlerinin bizimki gibi yalnız görme organı olmayıp “bilhassa tahattur ettiği”nden bahseder. Yazarın anlattığı, aynı zamanda kendi gözüdür.

Haşim’in şiire yakıştırmadığı, yaklaştırmadığı mizah da nesirlerinin tanıtıcı özelliklerindedir. Ancak bu mizah argoya, zevk düşüklüğüne asla tenezzül etmeyen zeki, bazen müstehzi, farklı düşünebilen, sınırsız hayal gücüne sahip bir kafanın gülümseten mahsulleridir. Tamamına yakını ince bir alayla (ironi) dopdolu olan bu metinlerde söz israfı sayılabilecek hiçbir taraf, hiçbir cümle, hatta lüzumsuz küçücük bir ifade bile bulunamaz. Bu söylenmesi gerekirken söylenmemiş, vuzuhla ifade edilememiş bazı şeylerin bulunduğu zehabını uyandırmamalı, fikri en özlü biçimde anlatıp, okuyucuyu yormamanın yolu olarak algılanmalıdır. Bu dolgun ve yoğun yazılmış olma özelliğini Haşim’in bütün nesirlerinde görmek mümkündür. Mehmet Kaplan’ın dikkatiyle onun bu dolgun yazıları, Alain’in “Propos”larına benzetilebilir. Fakat Alain bir filozof, bir fikir adamı, Haşim ise bir şair ve fantezi adamıdır².

Haşim’in nesirlerindeki bir diğer özellik de tasvir zenginliği ve güzelliğidir. “Son Şarklı”da Süleyman Nazif’i anlatırken onun üslûbuna dair bir başkasının intibaları gibi aktardığı cümleler tam bir tasvir şaheseridir. Süleyman Nazif’i bizzat tanımamış hatta hararetli, sert üslûplu nesirlerini okumadığı halde yalnızca fotoğraf ve karikatürlerinden tanımış olanlar bile onun ancak bu ifadelerle canlandırılabilceğine yemin edebilirler.

Haşim’in nesrinde bazen sadece donanımlı okuyucunun se-

1 Ali Canip (Yöntem), “Ahmet Haşim ve Eseri – Gurebahâne-i Laklakan Münasebetiyle”, *Hayat*, S. 103, 15 Teşrinisani (Kasım) 1928, s. 485.

2 Ahmet Haşim, *Bize Göre, Gurebâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi*, hzl. Mehmet Kaplan, MEGSB Yay., İstanbul, 1986, s.IV.

zebileceği belirginleşmemiş istihzalara da rastlanır. Yine “Son Şarklı” denemesindeki “Şark medeniyetinin serhaddine varmış olan o şanlı süvari, bir türlü atı, mızrağı ve kılıcıyla Garp medeniyetinin demir köprüsünden geçememişti, zira atı çelik levhaların güürültüsünden ürkmüştü.” cümlesi, Nazif’in Batı estetik ve edebiyatına açık olmayışını, istihzayla karışık bir hürmet edası içinde eleştirmektedir.

Haşim’in nesirlerindeki pek dikkat çekmemiş tanıtıcı taraflardan biri de aynı fikrin, birkaç metinde işlenmiş olmasıdır. Bu metinler bir başka yazarın kaleminde tek parça halinde bulunmaya pek müsaittir. Haşim’in birdenbire ve kolay yazılmış intibai uyandıran bu denemeleri aslında çok zor ve sıkıntılar içinde yazdığını, en yakın arkadaşı Abdülhak Şinasi’den öğreniyoruz³. Haşim, muhtemelen maksadı en kısa yoldan anlatacak kısımları aldıktan sonra ayıkladığı kısımları atmamış, başka bir yazı hâline getirmiştir. Mesela A. Sırrı’nın *Son Saat*’teki anketinin iki sorusuna *Gurebâhâne-i Laklakan*’a aldığı iki ayrı yazı ile cevap vermişti. Bunlardan biri olan “Erkek” yazısı ile ondan sonra yayımlanıp *Bize Göre ve Bir Seyahatin Notları*’na giren “Kürk”, anahtar kelime ve benzetmeleriyle, aynı yazının parçaları olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Gurebâhâne-i Laklakan denemeleri, tek bir konu etrafında toplanmamıştır. Fakat 29 yazının 11’inin sanat ve edebiyat meseleleri ile ilgisine de dikkat çekelim.

Gurebâhâne-i Laklakan’daki yazıların ilk neşrindeki şekli ile kitaptaki şekli arasında bazen küçük ifade değişiklikleri bazen de bir paragraflık ekleme veya çıkarma görülmektedir. Bu değişikliklerin sebepleri birkaç türdür.

1. İlk bakışta dil değişiklikleri, 1921’de yayımlanmış bir yazının yedi yıl sonra kitaba alınırken Türkçedeki hızlı farklılaşmadan dolayı yapılmış gibi görülebilir. Gerçekten böylesi değişiklikler vardır. Mesela “cidarlarına”, “müsellah”, “mütemekkin” gibi kelimelerin “duvarlarına”, “silahlı”, “yerleşen” yapılması, yazı dilini konuşma dili temeline oturtma çabasından başka bir şey olamaz. Farsça kurala göre yapılmış bazı terkiplerin yine aynı düşünce ile Türkçe tamlama hâline getirildiğini söyleyebiliriz. “Evsaf-ı asabiye ve ruhiye” yerine “ruhî evsafı” karşılı-

3 Abdülhak Şinasi Hisar, *Ahmet Haşim –Şiiri ve Hayatı*, İstanbul, 1969, s.54-55.

ğının kullanılması gibi... Devrin hâkim dil anlayışı da aynı yöndedir. Nitekim *Gurebâhâne-i Laklakan* hakkında ilk kalem tecrübesini yazan Celal Nuri İleri, “şiveye asla halel gelmemek şartıyla bazı terkipler ve kelimeler Türkçeleştirilebilirdi” eleştirisini yapar⁴.

2. Fakat bazı değişiklikler ise bunun zıddındadır. Mesela “gözyaşı dökmek”, “mükemmel” gibi konuşma diline daha uygun kelimelerin “ah ü zar etmek”, “mütekemmil” yapıldığı da görülmektedir. Bu türden değişikliklerin anlamı kuvvetlendirmek, duruma en uygun olanı seçerek üslûbu mükemmelleştirmek maksadıyla yapıldığı da açıktır.

3. Konuşma diline yakınlık-uzaklık bakımından aralarında bir fark bulunmayan değişikliklerde de aynı sebep aranmalıdır. Bu değişiklik bazen öylesine ustaca yapılmıştır ki donanımsız okuyucuyu şaşırtabilir. Mesela “Renkler Hakkında” denemesinde vapurların siyah rengiyle “leş kokusu” arasında ilgi kurulmuştur. Fakat kitaba alınırken “siyah” için önce “matem rengi” denmiş ve buna uyum sağlayan “ölüm kokusu” tanımlaması kullanılmıştır.

4. Yazılar kitaba alınırken, fazlalık gibi duran ifadeler atılmıştır. “... karşı hiçbir şey duymayan lâkayt” ibaresi yerine sadece “lâkayt”ın kullanılması gibi...

5. Bazı değişikliklerinse ima ve mazmunu güzelleştirmek maksadıyla yapıldığı söylenebilir. “Fahişe”nin yerini “üryan kadın”ın alması gibi.

6. Yazıların ilk yayımında, hakkında olumsuz ima ve ifadeler bulunan bazı kültür ve sanat adamlarının isimleri de kitaba alınmamıştır. “Güvercin” denemesindeki Mimar Kemal ve Vedat isimlerinin kitaba girmemesi buna örnektir.

Gurebâhâne-i Laklakan, Haşim’in ilk nesir kitabıdır. Diğerleri gibi bu kitaptaki metinler de önce süreli yayın organlarında yayımlanmış, kitaba bazı değişikliklerle girmişlerdir. Yazarın diğer nesir kitaplarına aldığı metinlerin hepsi aynı gazetede (mesela *Bize Göre ve Bir Seyahatin Notları*’nda bulunanlar *İkdam*’da) yayımlanmıştır. Fakat *Gurebahâne-i Laklakan*’daki denemeler, farklı süreli yayınlarda çıkan yazılar arasından seçilmiştir. Bu

4 Celâl Nuri [İleri], “Gurebâhâne-i Laklakan”, *İkdam*, nu. 11271, 8 Eylül 1928, s. 2.

radaki 29 metnin 19'u *Akşam*, 5'i *Son Saat*, 2'si *Yeni Mecmua*, 2'si *Dergâh* dergisinde çıkmıştır. *Son Saat* gazetesindeki denemelerin ilk yayım yeri ilk defa elinizdeki yayımla tespit edilmiştir.

Bir metnin (Sayfiyelerden Dönenler) ilk yayım yeri henüz belirlenememiştir. Bunun da bir süreli yayın organında yayımlanmadan kitaba alınmış olma ihtimali pek zayıftır.

Söz konusu metinlerden en önce yayımlananı (Müslüman Saati) 16 Mayıs 1921, sonuncusu (Son Şarklı) ise 3 Nisan 1927 tarihlidir. 1928 eylülünün başlarında basılan⁵ *Gurebâhâne-i Laklakan*, daha sonra alt kez de Latin harfleriyle, sadeleştirilerek veya orijinal diliyle basılmıştır⁶. Şu hâlde elinizdeki sekizinci basımdır.

Bu eleştirel basım hazırlanırken 1928'deki ilk baskısı esas alınmıştır. Uygulanan yöntemin özellikleri şunlardır:

5 Yayınılandığına dair ilk ilân *İkdam* gazetesinde (nu. 11269, 6 Eylül 1928, s. 2) çıkmış, ertesi gün de "Bir Ağaç Karşısında" başlıklı metin iktibas edilmiştir. Eserin Ankara Millî Kütüphâne'deki nüshası Haşim'in "Büyük Türk edîbi Ahmet Cevdet Beyefendi'ye en hakiki hürmetlerimle -12 Eylül 1928" kaydını taşıdığına göre söz konusu ilan, gerçekten kitabın çıkış tarihini göstermektedir

6 Söz konusu yedi basımın listesi şöyledir:

1. Ahmet Haşim, *Bize Göre, Gurebâhâne-i Laklakan*, İlhami-Fevzi Mat., İstanbul, 1928, 138 s.
2. Ahmet Haşim, *Bize Göre, Gurebâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi*, hzl. Mehmet Kaplan, MEB Yay., İstanbul 1969, VI + IV + 227 (Baş tarafında, hazırlayanın "Ahmet Haşim ve Nesirleri Hakkında Birkaç Söz"ü var. Üç nesir kitabının sadeleştirilmiş metninden sonra, burada geçen özel isimlerle ilgili açıklayıcı "Notlar" bulunuyor.)
3. Ahmet Haşim, *Bize Göre, Gurebâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi*, hzl. Mehmet Kaplan, Kültür Bak. Yay., İstanbul 1981, IV + 227 (dizi hakkındaki kısımlar kaldırılıp önceki basım aynen tekrarlanmıştır).
4. Ahmet Haşim, *Bize Göre, Gurebâhâne-i Laklakan Frankfurt Seyahatnamesi*, hzl. Mehmet Kaplan, MEGSB Yay., İstanbul 1986, VI + IV + 227 (Kültür Bak. basımın aynısı).
5. Ahmet Haşim, *Bütün Eserleri III -Gurabahâne-i Laklakan, Diğer Yazıları*, hzl. İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yay., İstanbul 1991, 310 s. (ilk 64 s. *Gurabahâne-i Laklakan*, sonrası ise *İkdam* dışındaki yayım organlarında çıkmış ve diğer kitaplarına da girmemiş yazıdır.)
6. Ahmet Haşim, *Bütün Eserleri III -Gurabahâne-i Laklakan, Diğer Yazıları*, hzl. İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yay., İstanbul, 2004, 380 s. (1991 basımının genişletilmiş hâli; başında, genişletilmiş basımla ilgili "Bir Açıklama" var. İlk 70 sayfa *Gurabahâne-i Laklakan*, sonrası diğer yazıdır.)
7. Ahmet Haşim, *Gurebahâne-i Laklakan*, hzl. Sabahattin Çağın, Çağrı Yay., İstanbul, 2007, XII+92+100+4 s. (Sırasıyla "Sunuş", Latin harfli metin, sözlük ve Arap harfli metin yer alıyor. Arap harfli kısım, ilk basımın sayfa düzeni değiştirilmiş hâlidir).

1. Eserin dilinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

2. Haşım'ın yazılarını kitaplaştırırken yaptığı değişiklikler dipnotlarda gösterilmiştir. Kitabın metni esas alınmış, ilgili yazının gazete veya dergideki ilk biçiminde bulunan farklılıklar ise dipnotlarda gösterilmiştir. Örnek:

On, on beş sene evvel (kitaptaki biçimi): yedi sekiz sene evvel (ilk yayımındaki şekli)

İstanbul'un okur-yazar gençleri (kitaptaki biçimi): İstanbul gençleri (ilk yayımındaki şekli)

Ayrıca bir süreli yayında çıkan ilk şeklinde bulunduğu hâlde kitaba alınmayan kısımlar veya ilk yayımında bulunmadığı hâlde kitaba ilâve edilenler de dipnotlarda okuyucuya sunulmuştur.

3. Kitabın 1928'deki ilk basımında yazılar kronolojik dizilmiş değildir. Daha önce yayımlandıkları yerler de belirtilmemiştir. Bu itibarla yazı tertibinde herhangi bir değişikliğe gidilmemiş, fakat eserin sonuna "yazıların ilk yayım yerleri" listesi eklenmiştir.

4. Kitabın ilk basımındaki sayfalandırma, metin içinde mesela "[s.50]" biçiminde gösterilmiştir.

5. İmlâ için TDK *Yazım Kılavuzu* (2009) esas alınmıştır.

6. *Gurebâhâne-i Laklakan*'ın sonuna ayrıca Küçük Sözlük ve bir de Dizin eklenmiştir. Buradaki anlamlandırmalar tamamen elimizdeki metinle ilgilidir. Mesela "murabba" kelimesi öncelikle bir nazım şeklini hatırlattığı hâlde metindeki anlamı (kare) verilmiştir.

İlk yayımlanışının 83. yılında *Gurebâhâne-i Laklakan*'ın sekizinci basımı için çalışmamı öneren M. Sabri Koz'a, metinleri ilk basımlarıyla karşılaştırmada ve tashihlerde yardımcı olan Seda Adem Özbek çiftine ve Özgül Özbek'e şükranlarımı sunarım.

23 Nisan 2011-Ankara
Nâzım H. POLAT

GUREBÂHÂNE-Ï LAKLAKAN

Gurebâhâne-i Laklakan

On, on beş sene evvel,¹ bir tatil haftasını geçirmek için Bursa'ya gitmiştim. Üç dört saatlik hazin, kirli, eğlencesiz bir vapur seyahatinden sonra, ovalar içinde iri bir tırtıl ağırlığıyla sürüklenen ufak bir şimendifer, beni aynı günün akşamında, karanlık bir duvar gibi semalara kadar yükselen Keşiş'in eteğindeki yeşil şehre bırakmıştı.

O sırada İstanbul'un okur-yazar gençleri² arasında "mimarî" bir milliyetperverlik hüküm sürüyordu. Herkes, evvelce işitilmemiş eski bir mimar ismini bulmakla iftihar ediyor; makaleler ihtiyar mermerlerin manâ ve asaletinden bahsediyor; şiirler kemer ve sütunların güzelliğini söylüyordu. Edebiyat lisanı duvarcılık ve marangozluk tabiratıyla³ dolmuştu. Türk medeniyetinin ölçüsü [s. 4] münhasıran "mimarî" olmuştu. Mimarî münakaşalarıyla câbecâ dostluklar teessüs ediyor, düşmanlıklar vücut buluyordu.⁴ Millî şuurun uyandırdığı derunî kuvvetler henüz büyük felâketlerin çekiciyle⁵ dövülmemiş, bugünkü rüştünü bulmamıştı. Bu kuvvetler havaî fişekler şeklinde,⁶ hayatın gecesinde, renkli ateşlerden seyyal nakışlar çizdikten sonra⁷ dağılıp gidiyordu.

O sırada Bursa'da benim de⁸ ne yapacağım tabî belli idi⁹: Abideleri görmek, nakışlar ve çinilere dair tedkikatta bulunmak, sormak, düşünmek, not almak ve nihayet mimarînin "tarih" ve "bedî'ine dair"¹⁰ az çok uydurma yeni bir keşifle zengin, müstakbel münakaşalar için yerinde toplanmış kuvvetli vesikalarla silâhlî¹¹ olarak İstanbul'a dönmekti, öyle yaptım.

Çekirge'de Hüdavendigâr Türbesi'ni¹² ziyaret ettim. Türbedarın bana üç yüz senelik diye gösterdiği bir *Kur'ân*'ın¹³ yazı ve tezhibine takdir ve hayretle baktım. Türbenin kutsî ölüsü sultanın ceylan derisinden [s. 5] bir seccade, bir zırhlı gömlek ve bir miğferden ibaret cengâverâne metrukâtına haşyetle ellerimi dokundurdum. Muradiye'ye gittim. Türbenin rengârenk çini bahçesinde, erimiş yakuttan kırmızı lâle ve karanfillerin havasında uzun müddet oturarak düşündüm. Diğer bir gün Yeşil Cami'ye gittim. Duvarları kaplayan yeşil çiniler bu mabedin içine¹⁴ esraren-giz bir deniz altı aydınlığı veriyordu. O aydınlıkta kayyumla karşı karşıya oturarak¹⁵ nakışlar ve oymalar hakkında uzun uzun konuştuk. Kayyum "Garip şey" diyordu, "bir zamandan beri İstanbul'dan gelenler hep bana sorduğunuz sualleri soruyor." Ecnebilerin ziyaret ettiği¹⁶ camilerdeki sarıklı hademelerin çoğu gibi bu hoca da¹⁷ zeki, geveze ve safvetsizdi. Bana caminin Vefik Paşa zamanında, de Parville isminde bir Fransız mimarın nezareti altında gömülü olduğu topraklardan çıkarılıp tamir edildiği zaman çalınmış olan¹⁸ çinilerinden bahsetti. Ve bu iş hakkında fazla tafsilât almak istiyorsam Bursa'da elli altmış seneden beri [s. 6] yerleşen¹⁹ Türk muhibbi ve Türkkârî²⁰ sanat meraklısı Gregoire Bay ismindeki zatla görüşmemi tavsiye etti²¹. Bu ismi²² ilk defa işitmiyordum. Birçok Fransız muharrir ve ediplerinin²³ Şark'a dair yazılarında bu isim, güller ve çiniler arasında yaşamak ve ölmek için²⁴ Bursa'da inzivayı ihtiyar etmiş garip bir sanat mecnununun ismi olarak geçiyordu. Ziyaret için müsaade istemek üzere kendisine yazdığım mektuba²⁵ aynı günde cevap aldım.²⁶ Ferdası günü öğleden sonra Setbaşı'ndaki evinde bana muntazir olacaktı.

Bay,²⁷ beni bahçesinde, çınar ve dut ağaçlarının²⁸ gölgesinde kabul etti. Sigaralar yaktık, kahveler²⁹ içtik. Biraz sonra gümüş bir tepsi içinde ahududu şerbeti getirdiler. Işıktaki parıl parıl yanan billur kadehlerdeki buzlu, muattar, al mayı³⁰ ile boğazlarımızı serinlettik ve sırma işlemeli ipek peşkirlerle dudaklarımızı kuruttuk. Biz konuşurken ikide bir, bahçenin bülbül sesleri ve serçe cıvıltılarıyla dolu yeşil [s. 7] derinliklerinden, elinde taze dut dolu bir tabakla başı örtülü bir genç hanım veya kırmızı donlu bir kız çocuğu çıkıyordu. Madam Bay her birine hâlis

Türkçeyle "Güle güle... ne zaman isterseniz yine gelin... Kendi bahçeniz gibi..." diyordu.

Mösyö Gregoire³¹ Bay'a, birçok naşir ve şairlerin kitaplarında³² tarifini okumuş olduğum, tarih ve edebiyata geçen köşkünü görmek ve kendisini tanımak için³³ geldiğimi söyledim. Zavalılı adam memnun oldu. Gregoire³⁴ Bay'ın "deha"dan mahrum bir nevi Pierre Loti olduğunu iki üç söz teatisinden sonra anlamıştım.³⁵ Yegâne eseri evi idi. Zevkinin merakı tahrik edecek bir cazibesi olduğunu öğrenmekten derin bir haz alıyordu.

Evvelâ köşkü gezdirdi. Bu köşkte Muradiye'nin çinilerini takliden Kütahya'da yaptırılmış renkli bir duvar³⁶ parçasından başka dikkate lâıyk³⁷ bir şey görmedim. Zaten Gregoire Bay³⁸ köşküne fazla kıymet³⁹ vermiyordu. Hayatının şaheseri bahçenin mehcur [s. 8] bir köşesindeki "Gurebâhâne-i Laklakan" idi. Bu gülünç tesmiyenin sebebini Gregoire⁴⁰ Bay bana sonradan anlattı. Köşkten çıktık ve bahçenin her noktasında uzun uzun durup konuşarak dolaştık. Her bir adımda⁴¹ hâne sahibi bahçenin ayrı bir hususiyeti hakkında tafsilât veriyordu:⁴²

— Bahçeyi bakımsız buldunuz değil mi?⁴³ Bahçenin bu metruk ve perişan hâlini kendim istedim. Sarmaşıkların, örümcek ağları şeklinde, birbirine geçip⁴⁴ bütün ağaçları kaplaması için senelerce bekledim. Bu ağaçlara insan başları⁴⁵ manzarasını vermek, dallara bu azgın inkişafı aldirmek, hâsılı bahçeye serbest bir orman manzarası verdirmek için bilseniz ne kadar çalıştım. Türk sanatının muhabbeti bana "tabiat" muhabbetini öğretmiştir.⁴⁶ Tabiatı kayda tâbi görmek bana şimdi eza veriyor. Bir bahçe için bir ormana benzemekten daha fazla bir güzellik tasavvuru kabil midir?⁴⁷ Şimdi Le Nôtre usulü Fransız bahçeciliği bana bir çirkinlik [s. 9] ve bir manâsızlık gibi görünmektedir.

Sonra, bana bahçesindeki ağaçların ayrı ayrı hikmet-i intihabını anlattı:⁴⁸

— Belki dikkat ettiniz. Etrafınızdaki ağaçlar ekseriyetle söğüt ve selvidir.⁴⁹ Bahçemin⁵⁰ ölüm ve uhreviyet râyihası dağıtılabilmesi⁵¹ için bu nevi ağaçları tercih ettim. Etraftan burnunuza gelen bu mezarlık kokusu işte bu yapraklardan dağılıyor. Mezarlığı hiçbir millet sizin anladığınız güzel tarzda anlayamamıştır.⁵² Frenk mezarlığı ölümün tatlı ve haşin güzelliğini bozar.

Orada, sanki taşları daha dik ve köşeli yapan buzlu bir hava dolaşır, sanılır ki her ölü süslü ve sağlam mezarının kapısı arkasında, hodperestane bir hırsla⁵³ saklanmış, mu'ciz zâire saldırmaya hazırlanmış⁵⁴ bekliyor. Hıristiyan mezarlığının ağır sükûtunda mahsûs olan âdeta husumettir. Hâlbuki sizin mezarlıklarınızın havasında her türlü maddî endişelerin⁵⁵ takallusundan kurtulmuş bir [s. 10] tebessüm dolaşır. Müslüman mezarlığında insan her ölü için durup ağlamak ister, o kadar her ölü munis ve cana yakındır. Mezarlıklarınızı şehirlerin ortasında kurmakta da haklısınız. Bunlar öyle bahçelerdir ki ağaçlarının yetiştirdiği meyveler, yaşayanların tatması lâzım gelen his ve fikir meyveleridir.⁵⁶ Bahçeme mezaristan kokusunu neşrecek ağaçlar dikmekle baharını hazanla tadil etmek ve ona her mevsim için "fıkr"ın acı lezzetini vermek istedim.

Bahçenin ötesine berisine dağılan, tepesi sivri, altı geniş, kısa çamlardan birinin önünde durup anlattı:

— Bu çamları sebepsiz bahçeme dikmedim. Türkçe ismini maalesef bilmediğim bu ağacı dönen Mevlevîye benzettiğim için severim. Bakınız bu çam, devran havasında açılmış bir Mevlevî tennûresini andırmıyor mu? Bu çamlara baktıkça sanıyorum ki bahçem azîm bir semahânedir ve içinde nebatî Mevlevîler câbecâ, kendinden geçmiş, bülbüllerin âhengiyle dönüyor. [s. 11]

O sırada yan yana birkaç odadan ibaret, harap bir ufak binanın önüne gelmiştik. Mösyö Gregoire⁵⁷ Bay:

— İşte Gurebâhâne-i Laklakan! dedi. Biliniz ki bahçemin bu köşesi hakikat şeklini almış kendi hayalimdir. Bu harap üç odayla onları çeviren bu bahçe⁵⁸ köşesinde ömrümün bu son günleri sükûn ve tahayyül içinde geçiyor. Fırsat buldukça buraya iltica ederim. Zevcem bile bana burada refakat etmez. Bu inzivagâhta arkadaşlarım yalnız sakat ve ihtiyar bir iki leylektir.⁵⁹ Bilmem Bursa'yı gezerken gördünüz mü? Haffaflar⁶⁰ Çarşısı'nın ortasında bir meydan var. Bu meydan malûl bazı hayvanların dârülacezesidir. Kanadı veya bacağı kırık leylekler, bunamış kargalar, kör veya sağır⁶¹ baykuşlar burada halkın sadakasıyla iâşe edilir. Haffaf⁶² esnafın aylıkla tuttuğu belki yüz yaşında,⁶³ baktığı sakat leylekler kadar amel-mânde bir ihtiyar, toplanan sadaka parasıyla her gün işkembe alır, temizler, parçalar ve in-

san merhametine iltica eden bu zavallı⁶⁴ kuşlara dağıtır. [s. 12] Haffaflar⁶⁵ Çarşısı'ndaki leyleklerin⁶⁶ bir iki tanesini buraya aldım. Ben de artık bu ihtiyar kuşlardan farklı mıyım?⁶⁷ Bu köşe onlar ve benim için bir gurebâhânedir. Son günlerimizi burada birlikte yaşayıp bitireceğiz.⁶⁸ Onun için pavyona, "Gurebâhâne-i Laklakan" ismini verdim.

Filhakika kanatları kırık bir leylek, beyaz elbiseler giyinmiş bir hasta gibi uzakta, ağaçların arasında melûl melûl dolaşiyor ve ikide bir, dallar ve yapraklar arasında görünen maî ve serbest sema parçalarına kırmızı, yuvarlak gözleriyle durup bakıyordu.

Pavyonun üç basamaklı tahta merdiveninden çıkarak birinci odaya girdik. Girdiğimiz oda "Sadî Odası" idi. Muhteviyatı itibariyle Türkârî eşya satan antikacı mağazalarından hiç farklı olmayan⁶⁹ bu küçük odanın dört duvarı, yerden tavana kadar⁷⁰ çinilerle kaplıydı. Sadî'nin bir İngiliz tarafından Hindistan'da elde edilen meçhul bir şiiri, çini üzerine, gayet güzel bir talik [s. 13] ile yazılmış, kapıya karşı gelen duvarı boydan boya kaplıyordu. Çininin diğer nakışları girift güller, yapraklar ve bülbüller idi. Bu oda âdeta cansız⁷¹ ufak bir "Gülistan"dı. Ona kokularını,⁷² seslerini, gölgelerini dışarıdaki bahçe gönderiyordu.

Gregoire⁷³ Bay hararetle anlatıyordu:

Bu çinileri en meşhur çinilerden istinsah ettirdim.⁷⁴ Sadî'nin bu şiirini hattat Hafız...⁷⁵ a yazdırdım. Bu adam Türk hat ve tezhibinin Bursa'da son üstadıdır. Çarşıda küçük bir dükkânda, son şaheserlerini, artık güzelliği anlamayan bir neslin⁷⁶ lâkaydisi içinde vücuda getiriyor. Bu adam ihtiyardır ve açtır. Nerede ise ölecek, gidiniz, tanıyınız ve teselli ediniz.⁷⁷

Geçtiğimiz ikinci oda "Gül ve Bülbül Odası" idi. Bu odanın duvarları da birincisi gibi çini kaplıydı.⁷⁸ Gregoire⁷⁹ Bay odaya neden "Gül ve Bülbül" ismini verdiğini anlattı.⁸⁰

— On, on beş sene evvel beni ziyarete gelen bir Avrupalı⁸¹ ile Şark [s. 14] lisanlarının zenginliği hakkında bir münakaşamız olmuştu. Bu adama demiştim ki yalnız "gül" kelimesinin müştakkat ve mürekkebâtından⁸² yüzlerce sıfat, yüzlerce isim⁸³ vardır. İddiamı ispat için bu odanın duvarlarına⁸⁴ "gül" kelimesiyle terkip edilen bütün kadın isimlerini⁸⁵ yazdırdım: Gülizar,⁸⁶ Gülbû, Gülruh, ilh...

Bu isimler nefis bir sülüsle, ufak renkli daireler içine yazılmış ve çininin muhtelif nakışları içine dağıtılmıştı. “Gül ve Bül-bül Odası” da “Sadî Odası” gibi eski Türk sanatkârlarının el işleriyle, mercan ve fildişi saplı bağa kaşıklar, oklar, leğen ve ibrikler, gümüş aynalar, mangallar, nargileler, halı parçaları, çevreler, kitap ciltleri ve buna benzer eşya ile dolu idi.⁸⁷

Gregoire⁸⁸ Bay her parçayı itina ile eline alıyor, aydınlığa tutuyor ve her noktası hakkında bedî ve tarihî birçok tafsilât⁸⁹ veriyordu. Her odanın ziyareti bir saat sürmüştü. Üçüncü ve sonuncu odaya geçtik. Bu oda “Vefik Paşa Odası” idi. [s. 15]

— Merhum Vefik Paşa dostumdu. Bursa’yı hâtıratıyla doldurmuştur. Onun için Türk sanatını ve Bursa’yı sevenler için bu vezirin hâtırası azizdir. Güneşe kavuştuğu Yeşil Cami⁹⁰ onun bu şehre bir hediyesidir.⁹¹ Tamirden evvel Yeşil Cami bir harabe, bir mezbele idi. İçerisi toprakla, molozla dolu ve kubbesi⁹² birçok yerlerinden çatlamış, yıkılmak üzere idi. Tamiri bir müşkil mesele idi. Vefik Paşa bu iş için Fransa’dan meşhur mimar de Parville’i Bursa’ya celbetti. De Parville’e camiin içini⁹³ temizletmekle işe başladı. Camiin yeşil çini hazinesi işte bu ameliyeden sonra hayran gözlerimize inkişaf etmiştir. Sonra kubbesi⁹⁴ demir çemberlerle tutturulup⁹⁵ çatlaklara çimento dökülerek⁹⁶ kubbe tahkim edildi. Pek eski bir âbide olan Yeşil Cami’in bu yenilik⁹⁷ hâli işte bu tamirden ileri geliyor. De Parville, Yeşil Cami’in tamiri münasebetiyle tetkik ettiği Türk mimarisi hakkında kıymetli bir eser yazmıştır. Bu eserin nüshaları [s. 16] pek nâdirdir.⁹⁸ Bana hediye ettiği nüshayı köşkte, eski bir Türk cildi içinde muhafaza ediyorum. Zannederim ki İstanbul’da Müzehâne kütüphanesinde bu kitabın bir nüshası daha var. Bu odanın tavanını eski bir Türk konağının harabesinden satın aldım ve dağıtmadan,⁹⁹ olduğu gibi yerinden söküp buraya taşımak,¹⁰⁰ buradaki¹⁰¹ yerine yerleştirmek¹⁰² için bilseniz ne zahmetlere¹⁰³ katlandım, ne fedakârlıklara razı oldum. Bakınız... Aradan geçen bunca asırlara rağmen hâlâ renkleri, altınları ve oymaları bozulmayan bu tavan tek¹⁰⁴ başına bir medeniyet¹⁰⁵ ispatı değil midir?

Bütün bu eşya ve mimarî etrafındaki gezintiden ve duruşlardan Vefik Paşa Odasına gelince ziyaretçinin nasıl yorulacağı-

nı tahmin etmiş gibi,¹⁰⁶ Gregoire¹⁰⁷ Bay, bahçeye ve uzakta Nilüfer Ovasına nazır Türkkârî demir parmaklıklı pencerelerin önüne yumuşak ve derin sedirler koydurmuştu. Kendimi bu sedirlerden birine atarak¹⁰⁸ bir müddet dışarıdan gelen yaprak hışırtılarını ve dereden akan su şarılığını [s. 17] gözümü kapayarak dinledim. Gregoire¹⁰⁹ Bay'ın Türk sanatını sevişi ve anlayışı birçok Frenklerinki gibi hoşuma¹¹⁰ gitmemişti. Fikrimi açıkça söyledim.¹¹¹

— Mösyö Bay,¹¹² bilmiyorum niçin, siz ecnebilerin Türk ve alelumum Şark sanatını¹¹³ takdir edişinizde izzetinefsi cerihadâr eden bir şey var. Görmekten geldiğimiz “Gül ve Bülbül Odası”nda¹¹⁴ iken bana eski bir leğen kapağını göstermişsiniz ve bakır levha üzerinde ufak deliklerden¹¹⁵ yapılmış nakışlara karşı, ifratı bile aşan¹¹⁶ bir hayretle, mütehayyir görünmüştünüz; fazla takdirkâr olmaktan ziyade fazla mütehayyir... Eserlerimize karşı hayretiniz -bize öyle geliyor ki- zekâlarımızı istihkar¹¹⁷ etmenizden ileri geliyor. Biz şâyân-ı hayret değil, fakat şâyân-ı hayret derecede güzel şeyler yaptık. Üç-dört bin¹¹⁸ sene evvel ehram yapılmış,¹¹⁹ Luksor mabedinin sütunları dikilmiş ve bütün bunlar, bizim gibi iki kollu, iki bacaklı, fakat tecrübe ve ilimce bizden nâmütenâhi¹²⁰ derecede dûn olması lâzım gelen insanlar tarafından yapılmış iken, [s. 18] bugün veyahut üç yüz sene evvel, bu bakır levhayı¹²¹ süslü bir dantela hâline koymuş olmakta bir insan için acaba şâyân-ı hayret ne olabilir.¹²² Mucizeler vesaitin iptidaî olduğu devirlerde¹²³ olurdu. Bugün ise¹²⁴ insan için uçmak bile mucize değil! Şu kadar bin kiloluk bir sıklıti, eskiden kervanların on günde kat edemediği mesafelere, bir saniyede fırlatmakta bile artık fevkalâdelik yok. Belki kunduzun¹²⁵ dişleriyle ağaç rendelemeşi şayan-ı hayrettir. Fakat insanların bakır levhayı oyması¹²⁶ hiç öyle değil!

Muhatabım¹²⁷ biraz düşündükten sonra, samimiyetinden şüphelendiğim¹²⁸ tatlı bir eda ile, itirazlarıma¹²⁹ cevap verdi:

— Hayret etmemek için sebep olarak saydıklarınız¹³⁰ bizi bilakis hayret etmeye sevk ediyor. Zamanımızda her işini makineye terk eden insan eli, artık kendi maharetiyle güzelliği yaratmakta izhar-ı acz ediyor¹³¹. İnsan eseri olan makine insan elini âdileştirmiştir.¹³² Eski ellerin güzel eserlerini gördükçe bugün-

kü [s. 19] mütereddi insan elinin vaktiyle nelere muktedir olmuş olduğunu düşünüp istigrah etmemek mümkün değildir.¹³³ Eski Mısır, Babil, Keldân, Yunan ve Fenike eserleri, eski Arap ve İran masnûâtı bizi bugün hep bu düşünceyle¹³⁴ hayret ettiriyor. Hayretimiz bugünkü insan elinin aczinden münbaistir. Bunun içindir ki devasa makinelerle kolayca açıldığını¹³⁵ bildiğimiz Panama Kanalı'na karşı lâkayt ve müstağni kalan hayalimiz¹³⁶ iki yüz sene evvel, Bursa'da, Konya'da, İzmir'de,¹³⁷ bir genç kız¹³⁸ elinin işlediği ipek çevrenin iptidai sırma nakışları önünde zevkle teheyüç ve hayrete düşüyor.

Bu bahis üzerinde¹³⁹ bir iki fikir daha teati ettikten¹⁴⁰ sonra Vefik Paşa Odası'ndan çıktık. Artık akşam olmuştu. Dışarıda, bahçeye nazır, üstü örtülü bir terasada küçük bir iskemle üzerinde, kâr-ı kadim büyük bir sini duruyordu. Sininin üstünde dairenmâdar tahta kaşıklar¹⁴¹ ve yerde sini etrafında birer küçük minder dizilmişti.¹⁴² Yapraklar üzerinde¹⁴³ kaybolan mermer [s. 20] bir levha üzerinde, Pierre Loti'nin bu sofrada Yeşil Cami imamlarıyla iftar ettiği¹⁴⁴ akşamın tarihi hakkedilmişti. Madam Bay, bize çayı "Gurebâhâne-i Laklakân" civarında, her tarafı gül yaprakları¹⁴⁵ içinde kalan bir kameriye altında¹⁴⁶ hazırlatmıştı. Eski saz sandalyelere uzandık. Nefis bir Çin çayından yudumlar içerek¹⁴⁷ etrafta tekâsüf eden akşam lacivertliğine ve bir köşesine¹⁴⁸ ince bir hilâlin teressüm ettiği yeşil semaya daldık ve sustuk.¹⁴⁹

Uzaktan su ve ezan sesleri geliyor, hava akşam dumanlarının ailevî kokularıyla doluyordu. Yarasalar bize dokunacak kadar yakın geçiyordu. Uhrevî ve sert kokularını daha kuvvetle neşretmeye başlayan bahçenin her tarafında şimdi yeşil Mevlevîler daha vecdle, daha rahatla dönüyordu...

Bursa'dan ayrıldıktan sonra Gregoire¹⁵⁰ Bay'dan bir daha bahsedildiğini işitmedim. Bursa'da vefat ettiğini pek çok sonra öğrendim.

*Müslüman Saati*¹⁵¹

İstanbul'u yenileştiren ve yerlisini şaşkırtan istilaların en gizlisi ve en tesirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu. "Saat"ten kastımız, zamanı ölçen alet değil, fakat bizzat zamandır.

Eskiden, kendimize göre yaşayışımız, düşünüşümüz, gi-yinişimiz ve kendimize göre, dinden, ırktan ve ananeden hayyat alan bir zevkimiz olduğu gibi, bu üslûb-ı hayata göre de "saat"lerimiz ve "günler"imiz vardı. Müslüman gününün başlangıcını şafağın parıltıları ve nihayetini akşamın ziyaları tayin ederdi. Madenden, sağlam kapaklar altında mahfuz tutulan eski masum saatlerin yelkovanları yorgun böcek ayakları tarzında, güneşin sema¹⁵² üzerindeki seyriyle az çok münasebettar bir hesaba tebaan, minenin rakamları üzerinde yürürler ve sahiplerini, zamandan takribi bir sıhhatle, haberdar ederlerdi. Zaman nâmütenâhi bahçe ve saatler, [s. 22] orada açan, gâh sağa¹⁵³ gâh sola mail, güneşten rengârenk çiçeklerdi.

Ecnebi saati iptilasından evvel bu iklimde, iki ucu gecelerin karanlığıyla simsiyah olan ve sırtı, muhtelif evkâtın, kırmızı, sarı¹⁵⁴ ve lacivert ateşleriyle yol yol boyalı, azim bir canavar halinde, bir gece yarısından diğer bir gece yarısına kadar uzanan yirmi dört saatlik "gün" tanılmazdı. Ziyada başlayıp, ziyada biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. Müslüman'ın mesut olduğu günler, işte bu günlerdi, şerefli günlerin vekayiini bu saatlerle ölçtüler. Gerçi, felekî hesabâta göre bu "saat" iptidâi ve hatalı bir saatti, fakat bu saat, hatıratın kutsî saatiydi.

Zevalî saatin âdât ve muamelâtımızda kabulü ve ezanî saatin geri safa düşüp camilere,¹⁵⁵ türbelere ve muvakkithânelere bırakılmış metruk bir “eski saat” hâline gelişi, hayatı tarz-ı rüyetimiz üzerinde vahim bir tesiri haiz [s. 23] olmamış değildir. Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi. Bunlar, hayatı etrafımızda serbest bırakan geniş lâkayt dostlardı. Gelen yabancılar ise hayatımızı bozup onu meçhul bir düstura göre yeniden tanzim ettiler ve ruhlarımız için onu tanılmaz bir hâle getirdiler.

Yeni “ölçü” bir zelzele gibi, zaman manzaralarını¹⁵⁶ etrafımızda zîr ü zeber ederek, eski “gün”ün bütün setlerini harap etti ve geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte bir yeni “gün” vücuda getirdi.¹⁵⁷ Bu Müslüman’ın eski mesut günü değil, bedmestleri,¹⁵⁸ evsizleri, hırsızları ve kattilleri çok ve yer altında mümkün olduğu kadar fazla çalıştıracak köleleri sayısız olan büyük medeniyetlerin acı ve nihayetsiz günüydü.

Unutulan eski saatler içinde eksikliği en ziyade hasretle tahattur edilen saat akşamın [s. 24] on ikisidir. Artık “on iki” solgun yeşil sema altında, ilk yıldız karşı müezzinin Müslümanlara¹⁵⁹ hitap ettiği, sokakların lâcivert bir sisle kapandığı, ışıkların yandığı, sinilerin kurulduğu ve yarasaların mahzenlerden çıkıp uçtuğu o müessir ve titrek saat değildir. Akşam telâkkisinden koparak, gâh öğlenin hararetinde ve gâh gece yarılarının karanlığında mevhum bir zamanı bildiren bu saat, şimdi hayatımızda renksiz ve şaşkın bir noktadır.

Yeni saat, Müslüman akşamının mahzun ve muşşaa dakikasını dağıttığı gibi, yirmi dört saatlik yabancı “gün”ün getirdiği maişet şekli de bizi fecir âleminden mehcur bıraktı. Başka memleketlerde fecri, yalnız kırdan şehre sebze ve meyve getirenlerin ahmak gözleriyle mustariplerin şişkin kapaklar içinden bakan kırmızı ve perişan gözleri tanır. Bu zavallılar için fecrin parıltıları, yeniden boyuna geçirilecek olan hayat ipinin kanlı ilmeğini aydınlatan bir ziyadır. Hâlbuki fecir saati, Müslüman için rüyasız bir uykunun [s. 25] nihayeti ve yıkanma, ibadet, neşe ve ümidin başlangıcıdır. Müslüman yüzü, kuş sesleri ve çiçek

kokuları gibi fecrin en güzel tecellilerindedir. Kubbe ve minareleri, o alaca saatte görmemiş olan gözler, taşta en ilâhî manâyı veren o muhayyirü'l-ukul mimarîyi anlamış değillerdir. Esmere camiler, fecirden itibaren semavî bir altın ve semavî bir çini ile kaplanır ve İslâm ustalarının nâtamam eserleri o saatte tamamlanır. Bütün mabetler içinde, güneşten ilk ziya alan camidir. Bakır oklu minareler, güneşi en evvel görmek için havalarda yükselir.

Şimdi heyhat, eski "saat"le beraber akşam da,¹⁶⁰ fecir de bitti. Birçoklarımız için fecir, artık gecedir ve birçoklarımızı güneş, yeni ve acayip bir uykunun ateşlerinden, eller kilitli, ağız çarpılmış, bacaklar, bozuk çarşafılara dolaşmış, kıvranırken buluyor. Artık geç uyanıyoruz, çünkü hayatımıza sokulan yeni ve fena günün eşiğinde çömelmiş, kin, arzu, hırs ve haset sürülerinin [s. 26] bizi ateş saçan gözlerle beklediğini biliyoruz. Artık fecri yalnız kümeslerimizdeki dargın ve mağrur horozlara bıraktık.

Şimdi Müslüman evindeki saat, başka bir âlemin vakitlerini gösterir gibi, bizim için gece olan saatleri gündüz ve gündüz olan saatleri gece renginde gösteriyor. Çölde yolunu şaşırانlar gibi biz şimdi zaman içinde kaybolmuş kimseleriz.